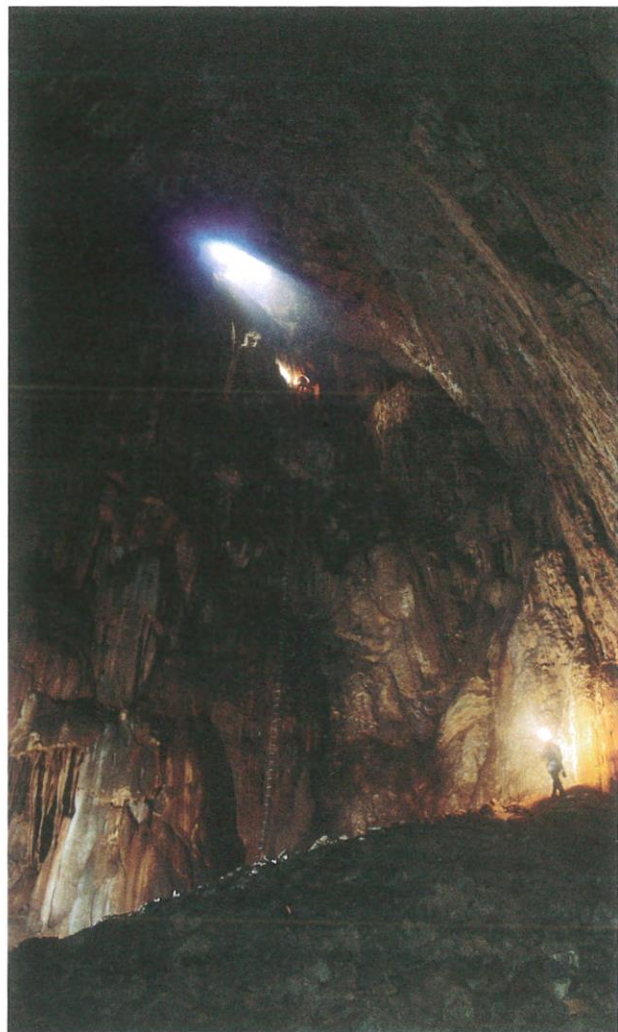

dobe pa višinska naselja. Z utrjenimi kaštelirji se je uveljavil obrazec poselitvene krajine, ki je v Istri razpoznaven še danes, višinska naselja pa so bila v pozni antiki – tudi na istih lokacijah – najznačilnejša naselitvena oblika v slovenskem prostoru.

Mlajšo bronasto dobo od 13. do 8. stoletja pr. Kr. označuje kultura žarnih grobišč. Njeno poimenovanje povzema takratno navado sežiganja in pokopavanja umrlih v planih grobiščih. Upepeljevanje pokojnikov pomeni glede na starejše obdobje, ki ga zaznamujejo skeletne grobne gomile, veliko spremembo, ki je lahko le odsev velike družbene, duhovne in kulturne spremembe v življenju takratnih ljudi. Upepeljevanje, s katerim telo izgubi svoje snovno bistvo, vodi k posmrtnemu izenačevanju pokojnikov in k višjemu vrednotenju duha kot telesa. Dajanje pridatkov pa daje slutiti na verovanje o neminljivem duhu pokojnika. Pogrebni ritual v času kulture žarnih grobišč lahko razumemo kot odsev temeljnih sprememb socialnih in kulturnih osnov družbe. Velike spremembe, povezane s pojavom izrazito nadregionalne kulture žarnih grobišč (zajemala je velik del Evrope), je mogoče vsaj deloma razložiti s prihodom novih plemen, tj. z novimi etničnimi identitetami, ki naj bi bile tudi nosilec nove materialne in duhovne kulture. Na Slovenskem so jih povezovali predvsem s (Proto) Iliri in Veneti, vendar možnosti etnične opredelitve kulture žarnih grobišč ni videti, zato jo obravnavamo kot anonimno. Nosilci kulture žarnih grobišč so obvladali tehniko kovanja bronaste pločevine. To je omogočilo izdelavo predmetov, ki jih postopek vlivanja ni dopuščal. Obrambna vojaška oprema, npr. oklepi, ščiti in čelade, ki po svojem konceptu izhajajo iz egejskega prostora, je neposreden rezultat novega znanja in sredstvo prestiža ter izkazovanja družbenega statusa. Produkcija izdelkov iz bron je bila v tem času množična, o čemer pričajo tudi depojske najdbe, npr. depo iz Mušje jame pri Škocjanu (ta naj bi imela tudi kultno-sakralno vlogo) z več kot dvesto suličnimi ostmi, dvajsetimi sekirami, dvanajstimi meči, vsaj šestimi čeladami, noži, srpi in kosi bronaste pločevine, ki so značilni za starejšo stopnjo kulture žarnih grobišč v slovenskem prostoru. Tudi keramična produkcija je množičnejša in kakovostnejša, kot je bila

Notranjost Mušje jame pri Škocjanu je veličastna, vendar težko dostopna. Številne najdbe predmetov, ki so jih bronastodobni ljudje zmetali vanjo, kažejo, da je šlo za kultno mesto žrtvovanja podzemnim bogovom.

v zgodnji in srednji bronasti dobi. Številna arheološka najdišča iz tega časa pričajo o intenziviranju poselitve in o postopnem širjenju kultivirane zemlje (kulturne krajine), nastale ob poljedelstvu in živinoreji, ki je že v naslednjem obdobju, v starejši železni dobi, v nekaterih predelih današnje Slovenije skorajda dosegla tisti obseg, ki so ga kot dediščino svojih prednikov ob svoji naselitvi v ta prostor prevzeli Slovani.

Starejša železna doba ali halštatsko obdobje je v slovenskem prostoru trajala od 8. do konca 4. stoletja pr.

Kr., tj. nekoliko dlje kot v preostalem srednjeevropskem prostoru. Začetek tega obdobja pomeni v evropski prazgodovini veliko zarezo, ki jo povezujejo z vdorom t. i. trakijsko-kimerijskega ljudstva v Panonsko nižino. Tedaj se tudi začne uveljavljati nova kovina, železo, ki je prišla iz Male Azije in je v halštatu njena uporaba zajela tudi Srednjo Evropo, pri čemer ima slovenski prostor posebej pomembno mesto. Arheološka karta halštatskih najdišč kaže, da se je v tem času naselitveno težišče premaknilo iz dolin obeh glavnih rek, Save in Drave, ter njenih pritokov na višine predalpskega gričevja. Število naseljencev se je s prilivom novih prebivalcev povečalo. Spremenil se je tudi tip naselij. Uveljavil se je višinski tip utrjenih gradišč, ki jih v nekaterih primerih, npr. v Stični, že lahko opredelimo kot protourbane aglomeracije, ki so imele vlogo oblastnega, vojaškega, obrtnega in trgovskega središča. Utrjena naselja so bila bivališča večjih skupnosti. Za družbo tistega časa, ki je ob vrhuncu halštata v slovenskem prostoru v 6. in 5. stoletju pr. Kr. opredeljena kot »knežja« družba (kultura), pa je značilna piramidalna socialna stratifikacija s knežjo (vojaško) aristokracijo na vrhu in z vrsto klientov na nižjih ravneh. Nov je bil tudi grobni ritual. Njegov glavni znak je skeletni pokop v družinskih gomilah, ki pa v slovenskem prostoru ni niti splošen niti enoten. V Posočju se je npr. dosledno uveljavil žgan plani pokop.

Družbene spremembe so bile močno pogojene s prodorom železa in z osvojitvijo tehnologije njegove obdelave ter uporabe za proizvodnjo orožja in orodja pa tudi nakita. V nasprotju z bronom železove rude ni bilo treba uvažati, ampak je bila dostopna v dnevnem kopu, kar je omogočilo razvoj domače metalurgije. Z njo povezana obrtna spretnost se je v slovenskem prostoru še posebej uveljavila pri izdelavi kovinskih posod, kjer imajo situle prav posebno mesto že zaradi figuralnega okrasa, ki ga pogosto premorejo. Situlska umetnost je značilna za halštat slovenskega prostora. V svoji klasični in najvišji obliki, izraženi v znameniti situli z Vač, doseže lasten in hkrati najvišji umetnostni izraz halštatske kulture sploh. Značilno podobo tega časa daje tudi obrambno orožje: oklepi, ščiti in zlasti čelade, ki so se uveljavile v pestrih,

V starejši železni dobi se je območje Stične razvilo v eno najpomembnejših in največjih središč tistega časa na Slovenskem. Umrle so pokopavali v krstah in te polagali v krogu okrog groba v središču, kjer je morala ležati po svojem pomenu izstopajoča oseba. Take gomile – skupno jih je bilo okrog Stične odkritih kar 125 – so imele več desetih grobov, lahko tudi nad 100. Veljaka so pokopali v bojni opravi, katere del je bil tudi oklep.

V starejši železni dobi je bilo Novo mesto eno od vodilnih središč halštatske kulture na Dolenjskem. Zlati lističi diadema so bili najdeni v grobu kneginje (II/8) v Kandiji na desnem bregu Krke (6. stoletje pr. Kr.).

kronološko jasno opredeljivih oblikah; iz trakijsko-kimerijskega in nato iz skitskega kroga pa je bila prevzeta konjska oprema.

Razprostranjenost situlske umetnosti od 7. do 4. stoletja pr. Kr.

Te na kratko orisane značilnosti označujejo jedrne poteze halštatske kulture v slovenskem prostoru, ki pa – če jo pogledamo od blizu – skriva v svojih pojavih tudi pomembne razlike, še zlasti vidne v načinu pokopa.

Tako lahko razdelimo halštatsko kulturo širšega slovenskega prostora na šest regionalnih skupin: dolensko, notranjsko, štajersko, koroško, istrsko in svetolucijsko. Od teh skupin je dolenski krog, ki je bil tudi najgostejše naseljen, v svoji kulturi najvidnejši in najznačilnejši predstavnik jugovzhodne halštatske kulture. Oznaka halštatske kulture, kot je bila v temeljnih potezah orisana za slovenski prostor, velja predvsem za dolensko skupino. Vprašanja etnične pripadnosti nosilcev halštatske kulture na slovenskih tleh so zapletena in v glavnem odprta. Številna nova gradišča na začetku halštatskega obdobja, ki so bila – kot to kaže za Dolenjsko Stična – zasnovana velikopotezno, kažejo na močan priliv novega prebivalstva, ki pa je bilo v kulturnem oziru raznoliko. Dolenjski halštatski krog velja za ilirskega, ta opredelitev pa temelji na povezavi z Glasincem in njegovim kulturnim krogom osrednje-balkanskega prostora, čeprav sam Balkan kot prostor poselitve ilirskih plemen kulturno in etnično ni enoten; med centralnimi in zahodnimi predeli so velike razlike. Prav s slednjimi je bolj povezano območje zahodne Slovenije. Zaradi močne povezave s severnoitalijskim prostorom (Este) bi smeli pri svetolucijski skupini s središčem na Mostu na Soči (nekdanj Sveta Lucija) govoriti tudi o venetski komponenti v njenem etnosu;

Most na Soči se nam kaže kot eno najpomembnejših središč železnodobne halštatske kulture v Sloveniji z odkritim naseljem in velikim grobiščem na nasprotnem bregu reke Idrijce. V naselju izstopa po svoji velikosti hiša s tremi prostori, ki so bili okrašeni z bogatimi štukaturami iz žgane gline. Priljubljena motiva sta bila spirala in romb.

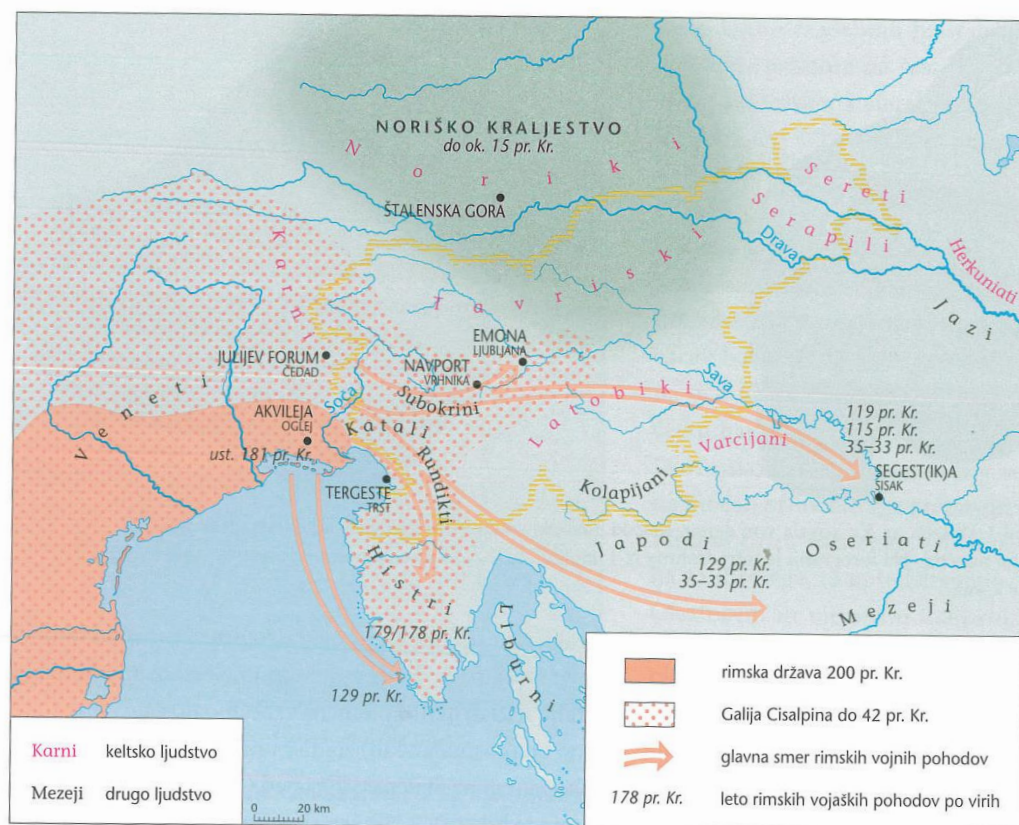
Keltska aristokracija je od 1. stoletja pr. Kr. kovala svoj denar. Keltski Tavriski so kovali velike srebrnike (tetradrachme) in kot drobiž male srebrne novčiče. Na fotografiji je tetradrachma iz 1. stoletja pr. Kr., ki ima na averzu za keltske novce zelo značilno upodobitev konja.

preostale slovenske halštatske skupine pa v tem pogledu ostajajo bolj anonimne. Vsekakor doseže slovenski prostor v starejši železni dobi enega od vrhuncev prazgodovinskega razvoja, ki nosi sicer tako redke samonikle prvine v svoji materialni in duhovni kulturi.

Mlajša železna doba, ki je arheološko najbolj znamenovana z latensko kulturo Keltoev, je v slovenskem prostoru trajala zadnja tri stoletja pr. Kr. Pomeni prehod od prazgodovinskih obdobij v zgodovinska. Prvi pisni viri, literarni in epigrafski, ki pomembno osvetlijo in obogatijo zgodovinsko sliko, ter prva znana državna tvorba plemen vzhodnoalpskega območja pomembno označujejo to dobo. Če sodimo po literarnih virih, je bil tudi ta prostor zajet v veliko keltsko preseljevanje, ki je potekalo od 4. stoletja pr. Kr. in se je izteklo šele na jugu Balkanskega polotoka, segalo pa je celo v Malo Azijo. Med številnimi keltskimi plemeni, ki so se zlivala v alpsko-obdonavski prostor, so bili najbolj znani Noriki (*Norici*). Ti so najkasneje v zadnji tretjini 2. stoletja pr. Kr. ustanovili prvo znano »državo« v vzhodnoalpskem prostoru – Noriško kraljestvo, *Regnum Noricum*, v katero je bilo vključenih več plemen, med njimi tudi Tavriski in Latobiki, ki so poseljevali današnja slovenska tla. Odprto pa ostaja vprašanje, ali je to Noriško kraljestvo tvorila zveza enakopravnih plemen pod svojimi knezi oziroma

kralji, katerih imena so med drugim sporočena tudi na novcih, ali pa je šlo za hegemonijo Norikov in njihovega kralja nad drugimi plemeni vzhodnoalpskega prostora. Eno od (gospodarskih) središč kraljestva je bilo v naselju, izkopanem na Štalenski gori nad Gosposvetskim poljem. S tem je bila prvič izražena pozneje še večkrat izpričana pomembnost osrednjega koroškega prostora za različne politične tvorbe vzhodnoalpskega območja – od rimske province Norik preko slovanske kneževine Karantanije do vojvodine Koroške. Eno od središč Noriškega kraljestva je bila tudi Celeja (Celje), kjer je bila v 1. stoletju pr. Kr. kovnica noriških srebrnikov.

Z Noriškim kraljestvom keltskih plemen so Rimljani zelo zgodaj navezali dobre gospodarske pa tudi politične odnose. Verjetno je bilo med Rimom in noriškimi kralji že okrog leta 170 pr. Kr. sklenjeno »državno gostoljubje«, *hospitium publicum*. Iz vzhodnoalpskega prostora je izviralo po vsej Italiji cenjeno noriško železo, *ferrum Noricum*, trgovino z njim pa so obvladovali zlasti trgovci iz Akvileje. To najpomembnejše trgovsko središče severovzhodnega italijanskega prostora so ustanovili Rimljani leta 181 pr. Kr. kot odgovor na neuspeh poskus enega od keltskih plemen z noriškega območja leta 186 pr. Kr., da bi zasedlo ozemlje kasnejše Furlanije, ki so ga Rimljani šteli za sfero svoje oblasti; s tem je

Rimsko osvajanje slovenskega ozemlja v 2. in 1. stoletju pr. Kr.

bila – vsaj v grobem – za vse nadaljnje čase potegnjena politična meja Italije proti vzhodu.

Vendar slovenski prostor v mlajši železni dobi ni bil povsem keltiziran. Tavriskiki in nekoliko mlajši Latobiki so prizadeli predvsem področja nekdanjih halštatskih skupin Dolenjske, Štajerske in Koroške (zlasti dobro je dokumentiran naselitveni prostor Latobikov; omejen je z imenoma rimskih postojank *Municipium Flavium Latobiorum Nevidunum* /Drnovo pri Krškem/ in *Praetorium Latobiorum* /Trebnje/ na področju severovzhodne Dolenjske), ne pa tudi tistih na Notranjskem, v Posočju in v Beli krajini. Arheološko gradivo in pisni viri kažejo, da so tu živela plemena Japodov in Karnov. Izkopavanja v Stični pa pričajo, da je ostalo tudi veliko starega domačega prebivalstva na Dolenjskem, torej Ilirov.

Rimsko napredovanje v ta prostor keltskih in ilirskih plemen se je začelo že v 2. stoletju pr. Kr. Kmalu po

ustanovitvi Akvileje so Rimljani razširili svoj vpliv na Istro in tam živeče Histre. V petdesetih letih 2. stoletja pr. Kr. je potekala prva, leta 119 pa druga panonska vojna; leta 129 so bili premagani Tavriskiki, leta 115 Karni, leta 113 pa je rimska vojska doživela pri doslej še ne-lokalizirani Noreji poraz proti germanskim Cimbrom in Tevtonom, ki so vdrl v noriški vzhodnoalpski prostor. Glavna faza vključitve vzhodnoalpskega in severozahodnobalkanskega prostora v okvir rimske države je sledila v zadnjih desetletjih pr. Kr., ko si je Rim v letih 35–33 podvrigel Delmate, Panonce in Japode, pomaknil mejo imperija daleč proti vzhodu – dokončno je bilo območje do srednje Donave zasedeno šele po panonski vojni v letih 16–9 pr. Kr. in po zadušitvi panonsko-delmateškega upora v letih 6–9 – ter hkrati priključil Istro Italiji. Vzhodnoalpski prostor Noriškega kraljestva je bil kot zadnja velika politična tvorba Kelto v na celini verjetno tudi zaradi prijateljskih in zavezniških stikov Norikov z Rimom

imperiju priključen brez vojne okrog leta 10 pr. Kr. Takrat so na Štalenski gori nastali tudi trije častilni napisi osmih noriških plemen za člane vladarske avgustejske dinastije. Meje rimskega imperija so se z roba Italije

preko barbarskega sveta pomaknile do Donave. Nekaj podobnega se je v zgodovini tega prostora zgodilo osem stoletij kasneje, ko je Karel Veliki premagal Avare in močno razširil meje karolinške države na jugovzhodu.

Naselje pod vrhom Štalenske gore (Magdalensberg) severovzhodno od Gosposvetskega polja na Koroškem, ki je danes največji arheološko raziskan in konzerviran areal v Avstriji, je bilo še v začetnem obdobju rimske oblasti gospodarsko in trgovsko najpomembnejše središče Norika. Manj verjetno je, da bi bilo naselje identično z Norejo, prestolnico Noriškega kraljestva.